

САЯ 1991: Стилистика английского языка : Учебник / А. Н. Мороховский, О. П. Воробьева, Н. И. Лихошерст, З. В. Тимошенко [Текст]. – К. : Вища шк., 1991. – 272 с. – 6000 экз. – ISBN 5-11-002536-3.

Скребнев 2000: Скребнев, Ю.М. Основы стилистики английского языка : Учебник для ин-тов и фак. иностр. яз. – 2-е изд., исправ. [Текст] / Ю. М. Скребнев. – М. : ООО «Издательство АСТ»; ООО «Издательство Астрель», 2000. – 224 с. (на англ. яз) – 5000 экз. – ISBN 5-17-004697-9 (ООО «Изд-во АСТ»), ISBN 5-271-01141-0 (ООО «Изд-во Астрель»).

LD 2005: The Longman Dictionary of English Language and Culture [Text]. – London : Pearson Education Limited, 2005. – 1620 pp.

Skeat 1956: Skeat, Walter. An Etymological Dictionary of the English Language [Text] / W. Skeat. – Oxford : Oxford University Press, 1956. – 780 pp.

Джерела ілюстративного матеріалу

Tolkien 1993: Tolkien, J.R.R. The Fellowship of the Ring (being the first part of The Lord of the Rings) [Text] / J. R. R. Tolkien. – London : Harper Collins Publishers, 1993. – 535 pp.

Tolkien 2008: Tolkien, J.R.R. The Return of the King (being the third part of The Lord of the Rings) [Text] / J. R. R. Tolkien. – London : Harper Collins Publishers, 2008. – 1567 pp.

Охарактеризованы лексические средства, актуализирующие игровой мир в художественном тексте «Властелин колец» Дж.Р.Р. Толкина: неологизмы и слова ad hoc, называющие действующие лица, а также «иноязычные слова» и их роль в симуляции языковой среды альтернативного мира.

Ключевые слова: игровой мир, неологизмы, иноязычные слова, заимствования, экзотизмы, искусственные языки, игровой эффект.

Lexical means actualizing the game-world in the work of fiction “The Lord of the Rings” by J.R.R. Tolkien are characterized: among them neologisms and nonce-words of nominating power as well as “foreign words” simulating the native languages communication in the alternative world.

Keywords: game-world, neologisms, foreign words, borrowings, exotic words, feigned languages, game effect.

Надійшла до редакції 24 вересня 2012 року.

Інна Данилюк

УДК 811.161.2'371

МЕТАФОРА ЯК ЗАСІБ ВИРАЖЕННЯ КОНЦЕПТУ "СМІХ" У ПОЕТИЧНИХ ТЕКСТАХ ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ (КОГНІТИВНИЙ АСПЕКТ)

У статті на основі когнітивного підходу до аналізу мовних одиниць досліджено метафору як засіб вираження концепту "сміх" у поетичних текстах початку ХХІ століття. Проаналізовано семантику метафоричних моделей та розглянуто їх фреймо-словову організацію.

Ключові слова: поетичний текст, концепт "сміх", когнітивна метафора, метафорична модель, фрейм, слот.

Підвищення інтересу до вивчення когнітивного моделювання світу сприяло переходу лінгвістичної науки до антропологічної парадигми, що передбачає розгляд мови в тісному зв'язку з людиною, її свідомістю, духовно-практичною діяльністю. У цьому ключі актуальним є дослідження когнітивної метафори, яка допомагає виявити неповторність конкретного предмета чи явища, "проникнути у найвіддаленіші ділянки концептуального поля носіїв мови" [Ортега-и-Гассет 1990: 72].

Проблема метафори як універсального лінгвістичного засобу привертала увагу багатьох науковців. Вперше це поняття описав у своїх працях Арістотель, трактуючи її як спосіб переосмислення значення слова на основі подібності [Арістотель 1997], однак такий погляд отримав розвиток лише в ХХ столітті. Саме тоді метафору почали розглядати крізь призму різних напрямів, зокрема когнітивного (Н. Арутюнова [Арутюнова 1999], Е. Маккормак [Маккормак 1990], В. Телія [Телія 1988]), психолінгвістичного (А. Вежбіцька [Вежбицкая 1990]), гносеологічного (Ю. Шилков [Шилков 1992]) та інших. Попри існування безлічі парадигм, що використовуються при дослідженні цього явища, акцент робимо на когнітивній парадигмі, за якою метафору визначаємо як "складне і важливе утворення, яке пронизує культуру, науку, життя, весь світ" [Маслова 2001: 88]. Н. Арутюнова стверджує, що "складалося враження про "всемогутність, всеприсутність і всездозволеність метафори" [Арутюнова 1999]. З периферії лінгвостилістичних робіт вона "переміщається в центр загальнотеоретичних виявів мови, більшою мірою увага зосереджується на метафоричному смисломоделюванні, яке відображає своєрідність власне мовної семантики" [Резанова 2003: 25].

Як основний "механізм" смислотворення, концептуальна метафора активно вербалізується в сучасному поетичному дискурсі, сприяючи "розкриттю його естетичного значення в узагальнено-символічній, максимально економічній словесній формі, але при одночасному впливові безлічі асоціацій та асоціативних зв'язків" [Расторгуева 2001: 58]. Неодноразово акцентувалась увага на тому, що метафора є ефективним

засобом самохарактеристики поета, "розкриваючи діяльність творця як способу досягнення духовної гармонії" [Башук 2000: 27].

Крім образного, "охудожненого" відображення дійсності, дослідники виокремлюють таку особливість поетичного тексту, як емотивність, тому релевантними для поетичної моделі світу є насамперед експліцитно чи імпліцитно виражені "емоційні концепти", серед яких одне з центральних місць займає **сміх**. Переломлюючись крізь призму авторського світобачення, досліджуваний концепт розглядається у специфічному індивідуально-авторському ракурсі. Зацікавлення викликає аналіз метафоричних засобів, які вербалізують концепт "сміх" і в поетичних текстах отримують особливе осмислення, вираження та інтерпретацію. Цим, власне, і мотивуємо **актуальність** теми дослідження.

Мета статті – проаналізувати семантику та специфіку вживання метафоричних моделей, які виражають концепт "сміх" у сучасних поетичних текстах.

Матеріалом для роботи послужили поетичні тексти початку ХХІ століття (В. Базилевський (Базилевський 2003), Л. Багірова (Багірова 2004), О. Гордон (Гордон 2008), С. Жуковський (Жуковський 2010), В. Кашка (Кашка 2004), М. Лазарук (Лазарук 2006), О. Максимчук (Максимчук 2008), В. Никифорок (Никифорок 2007), І. Павлюк (Павлюк 2004), Л. Степовичка (Степовичка 2004)), які відзначаються синтезом зображальних засобів літературної мови, особливою енергією словесного образу, асоціативністю, поєднуваністю оксюморонних лексичних пластів, яскравими оказіональними утвореннями. Як показав матеріал дослідження, метафори-репрезентанти концепту "сміх" у сучасних поетичних текстах є семантично багатоаспектними, іноді вражаючи читача різкою контрастною смисловою віддаленістю одне від одного предмета порівняння і його референта.

Когнітивний підхід до вивчення метафори був уперше детально розроблений англійськими мовознавцями *Дж. Лакоффом і М. Джонсоном*. Автори зазначали, що метафора не обмежується лише сферою мови, оскільки і процеси мислення людини значною мірою метафоричні: "локус метафори – в думці, а не в мові" [Лакофф, Джонсон 2004: 67]. Таким чином, це дозволило розглядати метафору як феномен взаємодії мови, мислення і культури.

У ракурсі когнітивної лінгвістики актуальності набуває **концептуальна (когнітивна) метафора**, процес утворення якої відбувається за рахунок сукупності процедур над двома чи більшою кількістю фреймів та їх компонентів – слотів, які "виявляють внутрішню будову джерела метафори та її змісту" [Баранов 1991: 186]. Зазначимо, що не завжди таке "накладання" викристалізовує нове метафоричне утворення, тому при аналізі поетичного тексту враховуватимемо й усталені, "стерті" метафори (загальноновживані, зафіксовані у словниках).

Посилена метафорична асоціативність поетичного дискурсу дозволяє осмислювати різні концептуальні утворення. Простежимо це на аналізі одного із домінантних в емотивній картині світу – концепту "**сміх**". Сприяючи формуванню уявлень про спосіб та стиль мислення суб'єктів сміху та активно формуючи емотивну картину світу, він розглядається не лише як емоція, але й як засіб формування та вираження станів і процесів мовно-ментального рівня носіїв мови, що розширює уявлення про навколишню дійсність загалом та особистість як творця цієї дійсності зокрема.

У досліджуваних поетичних текстах **концепт "сміх"** маніфестують такі лексичні одиниці: *сміх, посмішка/усмішка, сміятися, всміхатися, посміхатися/посміхнутися, відсміятися*; конотативна лексема *реготати*, які у взаємодії з іншими мовними засобами (окремими лексемами, словосполученнями) формують метафоричні моделі. Структурними елементами цих моделей є лексеми, що номінують:

Референт I (позначуваний об'єкт у прямому значенні) +

Референт II (позначуваний об'єкт, явище, процес(або їх група), які у контексті вжиті в переносному значенні) =

НОВА МЕТАФОРИЧНА НОМІНАЦІЯ

Уточнимо:

Референт I – одиниці лексико-семантичного поля "сміх".

Референт II – лінгвоодиниці, вжиті у переносному значенні, які, називаючи явище, предмет, дію, процес, стан, частково або повністю протилежних значенню Референта I, формують нове метафоричне поняття. Чим більша опозиція лексем стосовно до номінацій, що виражають концепт "сміх", тим вищим буде ступінь семантичної модифікації метафори, тобто "зсуву" значення Референта I.

Фактичний матеріал дав змогу виокремити 12 метафоричних моделей, у яких домінантними є компоненти лексико-семантичного поля "сміх". Вони вступають у взаємодію з номінаціями на позначення різних сфер життя, діяльності людини, її мислення, тобто найменуваннями реалій навколишньої дійсності, соціальної сфери, абстрактними поняттями. Розглянемо кожен метафоричну модель, а також відповідні фрейми та їх слоти.

I. Концепт "сміх" ↔ фрейм "плач" ↔ слот "сльоза". Порівняймо тексти: *Щось по мені і людям лишилось коли піду за обрій як крізь сльозу всміхнеться мені степ / і вмирати вже не дуже страшно* (Базилевський 2003: 89); *Та все здолали, дяка Богу, / В пропахлих порохом шинелях, / В сльозах всміхнулася Перемога – / І наші всі міста і села* (Жуковський 2010: 55).

Однією з рис української ментальності є "інтернальність соціуму з переважанням емоційної складової, котра породжує його внутрішній конфлікт, дистресові та невротичні стани" [Махній 2009: 96]. Фразеологізовані метафоричні номінації, смисловим ядром яких є "*сміх крізь сльози*", детермінують оптимістичні погляди життя українців: попри негаразди та проблеми, варто завжди посміхатися, навіть крізь сльози, і позитивно сприймати

життя. Звідси амбівалентне декодування цих метафоричних номінацій: 1) важкість на душі, біль; 2) результат пройденого шляху, завершення, перемога. Зауважмо, що сльоза символізує "чистоту та цілющу силу" [Жайворонок 2006: 552]; таке трактування спрямовує до розуміння сміху як щирої та істинної (не фальшивої) емоції ("*В сльозах всміхнулась Перемога*"). Отже, метафора "сміх крізь сльози" хоча і вважається узуальною (стертою), про що свідчать і словникові дефініції, проте вживання з різними номінаціями увиразнює її семантику, сприяючи формуванню експресивності та образності художньої площини.

Мовний потенціал сучасних поетичних текстів, як уже говорилося вище, – особливо метафоризований, причому метафоризації піддаються різні об'єкти та явища. Продуктивною у вираженні концепту "сміх" є антропоморфна метафора з семантичними мікрополями, пов'язаними з людиною, її мисленням, емоціями, діяльністю, які корелюють з метафоричними лінгвоодинаціями на позначення таких понять, як *мовчання*, *вічність*, *період життя*, репрезентованих у наступних групах метафоричних моделей.

II. Концепт "сміх" ↔ фрейм "мовчання" ↔ слот "беззвучність, мовчання". Названу модель розглянемо на таких прикладах: *Їх прекрасні обличчя фосфоряться відблисками твого почуття... / руки-ріки течуть у безвість, і вуста їх беззвучно сміються* (Степовичка 2004: 129); *Наше судно величною тінню півмор'я накрило, / несучи гордовито наповнені білі вітрила, / мов вагітна цариця живіт, посміхаючись мовчки* (Максимчук 2008: 45).

У наведених текстах наявні такі метафори, що репрезентують концепт "сміх": *вуста беззвучно сміються, посміхаючись мовчки*. *Мовчати*, за визначенням словника, – "нічого не говорити; відсутність яких-небудь звуків, повна тиша; німота" [Новий тлумачний словник (НТС) 2006: Т. 2, 211]; *сміятися, посміхатися* – "видавати сміх від веселощів, радості"; "утворювати звуки, що нагадують сміх" [Новий тлумачний словник 2006: Т. 2, 343], тобто семантика названих лексем частково протиставляється. Автор креативно поєднав опозиційні за значенням номінації *сміх – мовчання* (шум – тишина), які домінують у поданій метафоричній моделі і регенерують значення *безнадійності від неможливості бути почутим* ("сміх без звукового вираження"). Особливе смислове наповнення у репрезентації концепту "сміх" має категорія темпоральності. Розглянемо її репрезентацію на прикладі.

III. Концепт "сміх" ↔ фрейм "час" ↔ слот "період життя": *І досі там ще наші луни, / де в річці журяться човни. / І Ти всміхаєшся, як юність, / Яка приходить тільки в сни* (Жуковський 2012: 116).

Визначення семантичних координат номена *час* почнемо зі словникових даних. Тлумачний словник лексему *час* трактує як "одну з основних об'єктивних форм існування матерії, яка виявляється у тривалості буття" [НТС 2006: Т. 2, 749]. Як підкреслюють сучасні дослідники (М. Лебедько, Т. Сиром'ятникова), віковими формами вираження часу є: *дитинство, підлітковість, юність* і т.д. Власне *юність* – "період життя людини до зрілості, коли відбувається нагромадження й розвиток життєвих сил організму; молодість" [НТС 2006: Т. 2, 850]. Відповідно метафоричне порівняння *всміхаєшся, як юність* розширює смислово навантажений кореферентний ряд досліджуваного концепту. Завдяки перехрещенню семантики номінацій *сміх* і *юність*, експлікуємо таке смислове наповнення метафори: *сміх* асоціюється з чистотою та відкритістю характеру ліричного героя, його внутрішньою молодістю, незіпсованістю, незамкненістю на побутових проблемах.

Розглянемо ще одну темпоральну модель.

IV. Концепт "сміх" ↔ фрейм "час" ↔ "вік, вічність": *У глянцевах лицях / Відбилися посмішки віку. / Від перших поразок / До славних, як дзвін, перемог.* (Лазарук 2006: 21). Так, *вік* – "період часу, який виділяється за певними ознаками; епоха, ера; надзвичайно довгий час, вічність; плин часу, що не має початку й кінця, безкінечність, пам'ять про когось у віках" [НТС 2006: Т. 2, 352]. Звідси *посмішку віку* кваліфікуємо як дескриптивну метафоричну конструкцію, яка відображає/уособлює національно-історичне тло епохи ("*перші поразки*", "*славні перемоги*"), актуалізоване номеном *посмішка* (*вічна, невмируща та неосяжна як час*) та презентоване у висловлюванні *глянцеві лиця* (проекція на пресу – *глянцеві журнали*, в яких інформація архаїзується, не знищується і зберігається для наступних поколінь). У сучасному поетичному дискурсі фіксуємо метафоричні використання назв військової справи, які вербалізують концепт "сміх". Розглянемо їх детальніше на конкретних прикладах.

V. Концепт "сміх" ↔ фрейм "зброя" ↔ слот "шабля": *То шабельним сміхом озветься / Предок із міжзор'яних степів* (Павлюк 2004: 70). Дешифруємо семантику виділеного слота: *шабля* – "зброя нападу, символ сили, а також права, породженого силою, – звідси присяга зброєю або на зброї" [НТС 2006: 240]; "зброя із зігнутих сталевим лезом і гострим кінцем" [НТС 2006: Т. 3, 647]. У контексті *сміх* (який?) *шабельний* означення декодуємо як гострий (*мов лезо шаблі*), що долинає з минулого. Виділену метафоричну номінацію асоціюємо із покликом предка (воїна, козака) ("*озветься Предок*"), який намагається захисним "*шабельним сміхом*" озватись до сучасників.

Як показав матеріал дослідження, концепт "сміх" вербалізується й іншими метафорами із фреймом "зброя". Розглянемо їх.

VI. Концепт "сміх" ↔ фрейм "зброя" ↔ слот "кулемет": *Чоловіки небриті з кулеметним сміхом / І в мурашиних окулярах* (Метаморфози 2011: 109). У цьому поетичному фрагменті метафоричне означення "*кулеметний*" викристалізовує ще одну властивість сміху (напр., *гострого*, як шабля; *вічного*, як час). Розглянемо внутрішню форму номінації: *кулеметний* ← *кулемет* – *той, що метасє кулі*; *куля* – "маленький снаряд для стрільби із вогнепальної зброї і кулеметів" [НТС 2006: Т. 2, 32], який за лічені секунди влучає в ціль. Звертаємо увагу і на те, що при польоті кулі формується свистячий, здебільшого голосний звук. Отже, *кулеметний* → "*кулястий*" → *швидкий* → *голосний*. Звідси *сміх* декодуємо як "швидко" та гучно виражену ("яка

дзвінку лунає і яку далеко чути") [НТС 2006: Т. 1, 498] емоцію, що може виникати і зникати миттєво й несподівано. Таким чином, смислова розгорнутість концепту "смiх" доповнюється ще одним значенням: смiх – швидкий, як куля, що свiдчить про його семантичну багатоаспектність, асоціативну полігранність та здатність проектувати додаткові смисли.

Особливе лiнґвокультуролоґiчне навантаження концепту "смiх" прочитуємо у наступній моделі:

VII. Концепт "смiх" ↔ фрейм "порятунок" ↔ слот "усмiшка": *Ти думаєш, та дiвчинка, / Що бiгла, ховаючись вiд дощу/ i гублячи по дорозі стиглi полуницi, / всмiхнулася тобі просто так? / Нi. То янгольська усмiшка спробувала / рятувати твою загублену душу* (Баґірова 2004: 34).

Стрижневим у формуванні імпліцитного смислу наведеного поетичного фрагмента, на нашу думку, є лiнґвоодинаця *усмiшка*, яка має здатність креативно оновлюватись на базі власного асоціативного потенціалу. Так, в аналізованому контексті ця лексема репрезентує узагальнений образ ліричного суб'єкта (*"дiвчини, що бiгла, ховаючись вiд дощу"*) – координатора у вираженні амбiвалентності сприйняття свiту та реалізатора внутрішніх почувань і прагнень (*"всмiхнулася тобі просто так"*), пов'язаних із особистою свободою та силою волі. Розглянемо детальніше мовні одиниці, які розкривають ключовий образ тексту. *Усмiшка* – уособлення жіночності та краси людських почуттів. Означає лексема *янгольська* – похідна одиниця від номінації янгол (анґел) – "посланець, вісник Бога, який оберігає людей, є посередником між ними та небом" [Жайворонук 2006: 13]. Отже, перехрещення цих кодів символів викристалізовує знаковий для людського буття образ янгольської усмiшки → Дiвчини-Янгола, метою якої є порятунок ще не остаточно "загубленої" через спокуси матеріального свiту "душі" – сутності життя людини та його продовження після смерті.

Крім названих, сфокусуємо увагу ще на одній групі метафоричних моделей – репрезентантів концепту "смiх" у сучасному поетичному дискурсі, у структурі яких наявні номінації на позначення локально-просторових реалій дійсності. Наприклад:

VIII. Концепт "смiх" ↔ фрейм "простір" ↔ слот "пустеля": *...i вiття рук його дзвентить на вiтрі, / i нiт його співа пустеля смiху, / хто поза нами з нас глузує?* (Кашка 2004: 100).

Аперцепція лексеми "смiх" як просторового явища (пустелі) базується на оцінно-смислових нашаруваннях, проектуючи цілий спектр асоціативних "домислень". Так, *пустеля* – "великий простір, позбавлений ознак життя" [НТС 2006: Т. 3, 82]. Актуалізація цієї лiнґвоодинаці сприяє утворенню кількох смислових векторів: *пустелі* – позбавленого будь-якого позитивно-емоційного наповнення простору; *пустелі* – способу буття людини з відсутніми життєво важливими моральними факторами (*доброта, чесність, щирість*, які є необхідними для духовного росту індивіда). Наведені мотиваційні ряди асоціацій, взаємодоповнюючи один одного, сприяють формуванню негативного забарвлення метафори *пустеля смiху*, експлікуючи *смiх* як "порожню", деструктивно спрямовану емоцію, яка сприяє не регенерації (відновленню), а навпаки, деградації та моральному вимиранню особистості.

Розглянемо ще одну модель, в якій наведена просторова метафора-вербалізатор концепту "смiх".

IX. Концепт "смiх" ↔ фрейм "межа" ↔ слот "край": *...на краю усмiшки неторкані безодні / несли дзвінку i чисту благовiсть* (За межею 2009: 242).

Характер семантичного наповнення виділеної метафоричної номінації можемо пояснити так: *усмiшка* – емотивний стан ліричного суб'єкта, "маркер" його внутрішнього спокою та рівноваги; *край* (у значенні межа) – "лінія, що обмежує чи відділяє поверхню чого-небудь, а також те, що прилягає до цієї лінії; кінець" [НТС 2006: Т. 2, 912]. Перехрещення семантики названих лiнґвоодинаць сприяє актуалізації нових асоціативних репрезентацій: *край усмiшки* – межа між реальним буттям та "неторканими безоднями" внутрішнього свiту людини, сповненого "дзвінких" і "чистих" "благих вістей". Виразниками індивідуально-авторської картини свiту у досліджуваних текстах є метафоричні моделі, в яких референтними відповідниками виступають мовні одиниці на позначення звукових, нюхових та дотикових властивостей людини. Розглянемо їх детальніше.

X. Концепт "смiх" ↔ фрейм "звук" ↔ слот "бриніння (від бриніти)": *Гроза далеко глухо десь гримкоче, / Спiшають веселi юнки до ріки, / Вже смiх на березі бринить дiвочий* (Жуковський 2010: 15).

Наведений поетичний фрагмент акцентує на спробі автора використати прийом перенесення особливостей одних об'єктів та явищ на інші з метою створення образності та експресивності тексту. Так, номінація бриніти передбачає такі асоціати: *бринить* – струна, бджілка, пісня, тобто ті об'єкти, які можна матеріально представити (почути, побачити, доторкнутись) і які мають безпосередній зв'язок із людиною. Для емотивної інтенсифікації тексту автор змінює зміст узуального висловлення (смiх – уособлення людини) *смiх дiвчат* на метафоричний репрезентант *смiх на березі бринить дiвочий*, що свiдчить про креативно-смисловий підхід автора до сприйняття дійсності.

Дослідження поетичних текстів засвідчили, що концепт "смiх" здатний репрезентувати й інші смисли, зокрема такі, що представлені у такій моделі:

XI. Концепт "смiх" ↔ фрейм "запах" ↔ слот "дiвчина, жінка, рідна мати": *А там – бруківка пахне смiхом / Твоїх веселих каблучків. / I вiтер – тихий, тихий, тихий – / Шепоче музикою слів* (Гордон 2008: 11); *Твої скроні вже побрались білим цвiтом, / Але руки, рідні руки, / Як пахнуть свіжим хлібом, / Пахнуть щастям, горем, смiхом, / Не забудь поцілувати, / Як зайдеш до неньки в хату* (Никифорук 2007: 26).

Ці та й інші проаналізовані поетичні сегменти засвідчують, що уміння встановлювати асоціативні кореляції між сферою буття людини (самою людиною) і предметами та реаліями дійсності, є ознакою оказіонального мислення поетів. Підтвердженням цього є наведені метафоричні моделі, в яких "зближується те, що не має жодної спільності у своїй буттєвій основі" [Голянич 2008: 129]. Звернімо увагу на характер ключових

лексем: *смiх* – загальнозживана узуальна лексема, яка передає "фізіологічний процес вираження емоцій людини; вияв радості, щастя, задоволення" і має звукове вираження [НТС 2006: Т. 3, 342]; *запах* – "властивість предметів, речовин", яка сприймається тільки органами нюху" [НТС 2006: Т. 1, 715]. Такі "обігрування" різних значеннєвих площин "увиражують семантичний малюнок тексту, допомагають висловити основну його думку" [Голянич 2008: 130]. Якщо у першому поетичному фрагменті *запах сміху на бруківці* символізує дівчину (жінку), позитивна аура якої залишається навіть після її відсутності, то у другому – сміх, вжитий поряд із важливими семантичними домінантами тексту *хліб, щастя, горе*, символізує українську землю, батьківщину, а особливо – *рідну матір*, яка із чистими помислами, радістю, *посмішкою*, ніжними *"рідними, рідними" руками* випікає запашний *"свіжий хліб"*.

ХІІ. Концепт "смiх" ↔ фрейм "опік" ↔ слот "біль": *Ми н'ємо солодкаву горілку, / Обпікаючи сміхом уста* (Лазарук 2006: 61).

На відміну від попередньої семантичної групи, у якій концепт "смiх" реалізується крізь призму передусім позитивних асоціативних смислів, у наведеній метафоричній моделі "прочитуємо" інше смислове навантаження – з негативною тональністю: сміх виступає засобом пошкодження тіла людини, викликає надзвичайний біль. Важливо підкреслити, що зоною опіку є *уста*, які означають "молодість, красу, кохання", а найголовніше – це "символ Божої сили та Духу".

Отже, сучасний поетичний дискурс є джерелом формування асоціативно-креативних метафоричних номінацій, які вербалізують один із ключових в емотивній картині світу людини концепт "смiх". Виокремлені нами метафоричні моделі, а також їх фреймо-слотова структура розкривають особливості реалізації смислового потенціалу досліджуваного концепту, збагачуючи його лексико-семантичне поле оновленими та модифікованими значеннями.

Результати проведеного дослідження дають підстави стверджувати, що *метафоричні репрезентанти концепту "смiх" у поетичних текстах початку ХХІ століття мають фреймо-слотову організацію*. Вони відзначаються образністю, асоціативністю, відбиваючи індивідуально-авторське мовомислення. Аналіз фактичного матеріалу дав змогу виокремити 12 семантичних груп метафоричних моделей, у яких когнітивними репрезентантами досліджуваного концепту виступають *фрейми плач (слоти сльоза), мовчання (беззвучність, мовчання), час (період життя; вік, вічність), зброя (шабля, кулемет), порятунок (усмішка), простір (пустеля), межа (край), звук (бриніння), запах (дівчина, жінка, рідна мати), опік (біль)*. Розбудовуючи асоціативну палітру тексту, вони "дають можливість зближувати далеке, знаходити спільне в різному, осмислювати абстрактне через окремі ознаки конкретного" [Голянич 2008: 252]. *Концептуальні метафори, що виражають концепт "смiх"*, є тими складниками сучасного поетичного дискурсу, за допомогою яких мовець не тільки виявляє, але й осмислює художню дійсність, здійснюючи паралелі, аналогії, а також відображає модальність, оцінку, емотивність картин навколишньої дійсності. **Перспективним** є дослідження не тільки асоціативно-образного потенціалу метафоричних номінацій, що репрезентують концепт "смiх" у сучасних поетичних текстах, але й аналіз їх функціонального навантаження, особливостей сполучуваності, ролі у формуванні сучасної поетичної картини світу.

Література

- Аристотель 1997 : Аристотель. Поэтика [Текст] / Аристотель. – М., 1997. – 183 с.
- Арутюнова 1999 : Арутюнова, Н.Д. Язык и мир человека [Текст] / Н. Д. Арутюнова. – М. : Языки русской культуры, 1999. – 896 с.
- Баранов 1991 : Баранов, А.Н. Очерк когнитивной теории метафоры [Текст] / А. Н. Баранов // Русская политическая метафора : материалы к словарю. – М. : Ин-т русского языка РАН, 1991. – С. 184-193.
- Башук 2000 : Башук, А.И. Метафора как средство самохарактеристики поэта (на материале творчества Н. Гумилева) [Текст] / А. И. Башук // Язык образования и образование языка : [материалы междунар. науч. конф. (Великий Новгород, 13 июня 2000 года)]. – Великий Новгород : Издательство НовГУ, 2000. – С. 26-27.
- Вежбицкая 1990 : Вежбицкая, А. Сравнение – Градация – Метафора [Текст] / А. Вежбицкая // Теория метафоры [пер. с англ., фр., нем., исп., польск. яз.]. – М. : Прогресс, 1990. – С. 133-152.
- Голянич 2008 : Голянич, М.І. Внутрішня форма слова і дискурс [Текст] / М. Голянич. – Івано-Франківськ : Видавничо-дизайнерський відділ ЦІТ Прикарпатського національного університету імені В. Стефаника, 2008. – 296 с.
- Жайворонок 2006 : Жайворонок, В.В. Знаки української етнокультури : словник-довідник [Текст] / В. В. Жайворонок. – К. : Довіра, 2006. – 703 с.
- Лакофф, Джонсон 2004 : Лакофф, Дж., Джонсон, М. Метафори, котрими ми живем [Текст] / Под ред. и с предисл. А. Н. Баранова. – М. : Едиториал УРСС, 2004. – 256 с.
- Маккормак 1990 : Маккормак, Э. Когнитивная теория метафоры [Текст] / Э. Маккормак // Теория метафоры [пер. с англ., фр., нем., исп., польск. яз.]. – М. : Прогресс, 1990. – С. 358-386.
- Маслова 2001 : Маслова, В.А. Лингвокультурология [Текст] / В. А. Маслова. – М. : Издательский центр "Академия", 2001. – 208 с.
- Махній 2009 : Махній, М.М. Невербаліка і культура [Текст] / М. М. Махній. – К. : Blox.ua, 2009. – Режим доступу : <http://nonverbalmakhniy.blox.ua/html>. – Назва з екрану.
- НТС 2006 : Новий глумачний словник української мови у трьох томах [Текст] / В. Яременко, О. Сліпущко. – К. : Аконт, 2006.

- Ортега-и-Гассет 1990 : Ортега-и-Гассет, Х. Две великие метафоры [Текст] / Х. Ортега-и-Гассет // Теория метафоры. – М. : Прогресс, 1990. – С. 68-81.
- Расторгуева 2001 : Расторгуева Г.В. О некоторых аспектах когнитивной модели интерпретации текста [Текст] / Г. В. Расторгуева // Филология и культура. 4. 1. – Тамбов, 2001. – С. 57-59.
- Резанова 2003 : Резанова, З.И. Метафора в процессах языкового миромоделирования [Текст] / З. И. Резанова // Метафорический фрагмент русской языковой картины мира : ключевые концепты. Часть I. – Воронеж : РИЦ ЕФ ВГУ, 2003. – С. 3-74.
- Телия 1988 : Телия, В.Н. Метафора как модель смыслопроизводства и ее экспрессивно-оценочная функция [Текст] / В. Н. Телия // Метафора в языке и тексте. – М. : Наука, 1988. – С. 26-52.
- Теория метафоры 1990 : Теория метафоры : Сборник [Текст] / Н. Д. Арутюнова, М. А. Журиной. – М. : Прогресс, 1990. – 512 с.
- Шилков 1992 : Шилков, Ю.М. Гносеологические основы мыслительной деятельности [Текст] / Ю. М. Шилков. – СПб. : Издательство СПбГУ, 1992. – 183 с.

Джерела

- Багірова 2004 : Багірова, Л. N-гармонія [Текст] / Л. Багірова. – Харків : Майдан, 2004. – 68 с.
- Базилевський 2003 : Базилевський, В. Чорним на золотому [Текст] / В. Базилевський // Кур'єр Кривбасу. – 2003. – № 165. – С. 79-92.
- Гордон 2008 : Гордон, О. Нерозтрачена мить [Текст] / Олександр Гордон. – Львів : Каменяр, 2008. – 119 с.
- Жуковський 2010 : Жуковський, С. Цвітуть абрикоси [Текст] / С. Жуковський. – К. : "Український письменник", 2010. – 142 с.
- За межею 2009 : За межею означень : [антологія української інтернет-поezії] [Текст] / Є. Баран, Ю. Височанський. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2009. – 400 с.
- Кашка 2004 : Кашка, В. Методика-музика [Текст] / В. Кашка // Кур'єр Кривбасу. – 2004. – № 179-181. – С. 96-105.
- Лазарук 2006 : Лазарук, М. Пантір [Текст] / М. Лазарук. – Чернівці : "Місто", 2006. – 116 с.
- Максимчук 2008 : Максимчук, О. Лови [Текст] / О. Максимчук. – К. : Смолоскип, 2008. – 108 с.
- Метаморфози 2011 : Метаморфози. 10 українських поетів останніх 10 років [Текст] / С. Жадана. – Харків : Книжковий Клуб "Клуб Сімейного Дозвілля", 2011. – С. 23-43.
- Никифорок 2007 : Никифорок, В. Листокрил [Текст] / В. Никифорок. – Снятин : Прут Принт, 2007. – 128 с.
- Павлюк 2004 : Павлюк, І. Сирітство землі [Текст] / І. Павлюк // Кур'єр Кривбасу. – 2004. – № 172. – С. 68-79.
- Степовичка 2004 : Степовичка, Л. Поетів клопіт [Текст] / Л. Степовичка // Кур'єр Кривбасу. – 2004. – № 177. – С. 119-131.

В статтє на основе когнитивного подхода к анализу языковых единиц исследована метафора как средство выражения концепта "смех" в поэтических текстах начала XXI века. Проанализировано семантику метафорических моделей и рассмотрено их фрейм-слотовую организацию.

Ключевые слова: поэтический текст, концепт "смех", когнитивная метафора, метафорическая модель, фрейм, слот.

The paper studies metaphor as a means of expressing the concept LAUGH in poetic texts of beginning of the XXIth century based on the cognitive approach to the analysis of linguistic units. The semantics of metaphorical models is analyzed and their frame-slot organization is examined.

Keywords: poetic text, concept LAUGH, conceptual metaphor, metaphoric model, frame, slot.

Надійшла до редакції 21 серпня 2012 року.

Анна Коваленко

УДК 81'42+811.161.2:821.16.2. (Дереш Л.)

КОНЦЕПТ «СТРАХ» В АВТОРСЬКІЙ КАРТИНІ СВІТУ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ Л. ДЕРЕША «ПОКЛОНІННЯ ЯЩІРЦІ»)

У статті розглядаються особливості авторської інтерпретації емоційного концепту «страх» в сучасній українській мовній картині світу. Досліджено роль емоційної сфери у процесах пізнання та інтерпретації об'єктивної дійсності. З'ясовано значення емоції страх у житті людини. Виявлено способи вираження досліджуваного концепту в романі Л. Дереша «Поклоніння ящірці».

Ключові слова: концепт, страх, емоція, контекст.